

A TÖRTÉNETI KERTEK NEMZETKÖZI VÉDELME ÉS KEZELÉSE¹

„A KERTTÖRTÉNETI KUTATÁSOK SZÁZ ÉVE”

INTERNATIONAL PROTECTION AND MANAGEMENT OF HISTORIC GARDENS

“HUNDRED YEARS OF GARDEN HISTORY RESEARCH”

SZERZŐ/BY:
MONICA LUENGO

Az alábbi tanulmány annak az elméletnek történeti fejlődéséről szól, amely szerint a történeti kert örökségünk része, és mint ilyen, védelemre és megőzésre érdemes. Az írás a történeti kert fogalmának a műemlék-elmélettől a kultúrtáj kategóriájáig tartó evolúcióját is vizsgálja, valamint összegzi a legfontosabb dokumentumokat és kártákat, illetve különböző országok közelmúltbeli tapasztalatait. Az egyes országok és világrészek számtalan különféle örökségvédelmi és helyreállítási rendszerének és módszerének elemzése meghaladná e cikk kereteit, hiszen szerencsére a történeti kertek egyre nagyobb jelentőséget nyertek az utóbbi években, s mára a legtöbb ország örökségi listáján jelentős pozíciót foglalnak el. Ez azonban nem mindig volt így, a történeti kerteket kezdetben csak természeti és ökológiai értékeik alapján vették számításba, művészeti és kulturális értékeit azonban sokáig figyelmen kívül hagyták (1. ábra).

A kultúra és az örökség értelmezése mindig együtt változott a társadalom fej-

lődésével. Ma az örökséget az emberi tevékenység olyan természetes termékeként értelmezzük, amely az anyagi, szellemi, tudományos, történeti és művészi kultúra különböző korábbi korszakaiból maradt ránk, és amelyet a jövő generáció számára kötelességünk megőrizni. Ez az örökség számos tárgyasult és szellemi formátumú elemből tevődik össze, amelyek az ember és környezete kapcsolatáról tanúskodnak, arról, hogy hogyan viszonyul a társadalom ahhoz a környezethez, amelybe beleszületett. Egy adott társadalom identitásának alapja, kollektív emléke saját öröksége. De ahogy azt fentebb említettem, az örökség fogalma egy bizonyos fejlődésen ment keresztül. Az ipari örökséget vagy a kulturális útvonalakat például egészen a közelmúltig nem értékelték.

Ugyanez a helyzet a történeti kertekkel is. A kert és táj mint kulturális örökségi fogalmak lényeges változáson mentek keresztül a közelmúltban. A 20. században számos érv szólt amellett, hogy kulturális szempontból újraértelmezzük

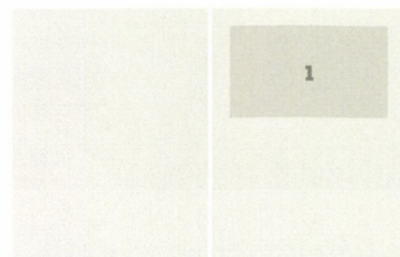
¹ Szíves meghívásukért köszönettel tartozom a Magyar Tudományos Akadémia-nak és a Budapesti Corvinus Egyetemenek, különösen pedig kollégámnak, az ICOMOS-IFLA International Scientific Committee on Cultural Landscapes bizottság szavazótagjának, Fatsar Kristófnak, amiért alkalmat adott arra, hogy a történeti kertek védelmében és megőrzésében jelentős szerepet játszó Dr. Ormos Ilonát, Bizottságunk egykori tagját köszönthessem. Megtiszteltetés és öröm számomra, hogy az ünnepségre meghívást kaptam, s így a Bizottság nevében is gratulálhatok neki. Hatalmas öröm számomra továbbá az is, hogy Mócsényi Mihály Professzor Úrnak is gratulálhatok a legmagasabb IFLA-kitüntetés, a Sir Geoffrey Jellicoe-díj kapcsán, amelyet életem át tartó tájépítészeti munkássága eredményeképpen méltán megérdemelt. Különleges alkalomban osztozhatok tehát a magyar kollégákkal. Gratulálni szeretnék továbbá a Tájépítészeti Karnak is, amiért az évek során kiváló oktatási programot tudott kidolgozni.

This paper will focus on the historical development of ideas about the consideration of the historic garden as a heritage artifact or element, and therefore worthy of protection and conservation. The text will also include the evolution of the concept of historic garden from the idea of monument to the category of cultural landscape, some of the most important international texts and charters and also recent experiences from different countries. An analysis of the many different systems and methods in conservation and protection, in different countries and regions of the world, would be beyond this article, because fortunately, in recent years, the historic garden has been acquiring more and more importance and currently occupies a main position in the heritage set of most countries. It was not always so, as the historic garden was long considered only in terms of its **natural and ecological** values, without an appreciation of its **artistic or cultural** values. (Fig. 1)

The notion of culture and heritage has changed as society has evolved. Today we understand the heritage as the set of natural goods or products of human activity that document on the material, spiritual, scientific, historical and artistic culture from different eras that preceded us and that we are obliged to keep for future generations. It includes many different elements, both tangible and intangible, witnessing the way in which a society relates to the environment in which it is inserted, this is, man's relationship with nature. The heritage is the basis for the identity of society, its collective memory. But, as said before, the concept of heritage has evolved. For example, industrial heritage or cultural routes have not been valued until quite recently.

So happened with the historic garden. The shift over the years of the concept of garden and landscape as cultural heritage has been substantial in the near past. In the twentieth century several reasons converge in a

1. kép/pict.:

Château de la Gaude,
Aix en Provence
A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTOGRAPH BY THE
AUTHOR

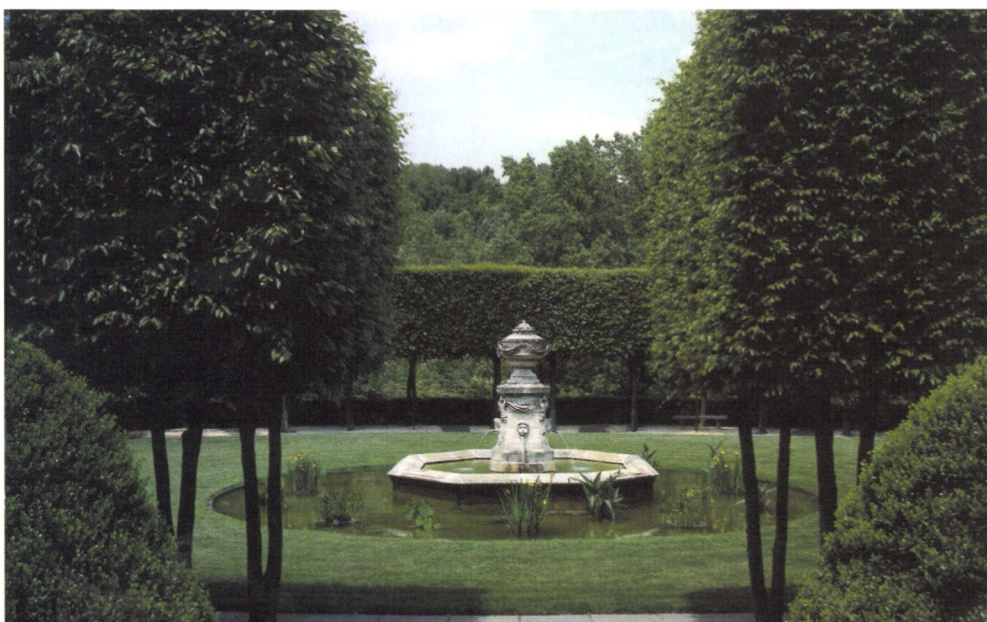

a táj fogalmát, feloldva ezzel azt a kettősséget, amely a természetvédelem és a kulturális örökség védelme között fennáll. Ma már elismerjük a természet és kultúra kölcsönösen egymásra gyakorolt hatását. A kert összetettebb, mivel az az emberi kreativitás és a természeti elemek együttes eredménye, művészi munka. A természettel ellentétes vagy „művésziesített természet”², és ebből következően az egyetlen helyes megközelítési mód kulturális szemszögű, amely távol áll a pusztán természetvédelmi szempontból kiinduló nézetektől.

A történeti kertekkel kapcsolatos első megmozdulások valószínűleg 1549-ben kezdődtek, amikor Pirro Ligorio, a Villa d'Este-hez keresve inspirációt és anyagokat, megkezdte a Villa Adriana feltárását. A 18. században J. C. Loudont fog-

lalkoztatta a kertek „ósi” stílusa, William Morris szintén a klasszikus kertek felé fordult. Az első ismert történeti kert-helyreállításokat Angliában végezték: Levens Hallt 1810-ben, Chastletont 1828-ban, Penshurstöt pedig 1860-ban restaurálták. Az óceánon túl a Mount Vernon Ladies Association 1856-ban indított kezdeményezést, hogy George Washington otthonának és kertjének megőrzését biztosítsák. Az első itáliai helyreállított villák pedig a Villa d'Este és a Caprarola voltak. (2. és 3. ábra)

A 19. század végén és a 20. század elején érdekes stílusirányzatok tűntek fel, amelyek visszahozták a mértani kertek klasszikus kánonjának szépségét és csodálatát, és olyan, ma már klasszikusnak számító írások születtek, mint Julia Cartwright *Italian Gardens*

2. kép/pict.:

Villa d'Este, Tivoli
 FORRÁS/SOURCE:
 WIKIMEDIA
 COMMONS
 FOTÓ/PHOTO: KARELJ

3. kép/pict.:

Villa Caprarola
 FOTÓ/PHOTO: IAN
 SIEGEL

4. kép/pict.:

Villa Gamberaia
 FORRÁS/SOURCE:
 WIKIMEDIA
 COMMONS
 FOTÓ/PHOTO: SAILKO

5. kép/pict.:

Dumbarton Oaks
 Gardens.
 Washington.
 FOTÓ/PHOTO:
 MICK HALES

re-consideration of the landscape from a cultural point of view, ending with the traditional dichotomy that seemed to exist between nature conservation and cultural heritage and currently we recognize the reciprocal influence of nature and culture. The garden is somewhat more complex, as it is a work of art, the result of human creativity and natural elements alike. It is opposite to nature, or "nature artialised"², and from these premises the only consideration of a garden can be done from a cultural perspective, far from theories concerning only the conservation of nature.

We go back in history to find the first concerns about historic gardens, probably in 1549 when Pirro Ligorio begins the excavations of Villa Adriana, searching for inspiration and materials

for Villa d'Este. In the 18th century, J.C. Loudon was interested in the "ancient" style of gardens, and William Morris also turned to the classical gardens. The first known restorations of historic gardens were carried out in England; Levens Hall in 1810, Chastleton in 1828 and Penshurst in 1860 were restored. On the other side of the ocean, the Mount Vernon Ladies Association promoted an initiative to ensure the protection of George's Washington home and garden in 1856. The first Italian villas to be restored were Villa d'Este and Caprarola.

In the late nineteenth and early twentieth century, interesting trends emerge returning to the beauty and appreciation of the classical canons of formal garden, along with texts already considered classics today as *Italian Gardens of*

of the Renaissance (1914), Sir Geoffrey Jellicoe *Italian Gardens of the Renaissance* (1926), illetve Rose Standish Nichols *English Pleasure Gardens* (1902), *Spanish and Portuguese Gardens* (1924) és *Italian Pleasure Gardens* (1928) című munkái. Többé-kevésbé ezekkel egy időben egy – többségében Olaszországban letelepült brit és amerikai – elit (olyan képviselőkkel, mint Charles A. Platt, Cecil Pinset vagy Bernard Berenson) újra-élesztette a reneszánsz kertek szellemiségét, és közülük néhányat helyre is állított. Nem sokkal később, az 1930-as években a nagy Pietro Porcinai dolgozott kiemelkedő itáliai kerteken Gamberaiában (4. ábra), az Egyesült Államokban pedig újraalkottak néhány európai minta szerint épült kertet, pl. Miami-ban a híres Villa Vizcaya-t vagy Washingtonban Dumbarton Oakst (5. ábra).

Franciaországban érdekes kezdeményezések köthetők M. Sommier, Vaux le Vicomte tulajdonosának nevéhez, valamint Dr. Carvallohoz, aki Villandry-t alakította át, költői módon értelmezve újra a történelmet. A klasszikus francia kert megújulásának kezdeményezői Henri Duchêne (1841-1901) és fia, Achille (1866-1947) voltak, akik Európában, Észak-Amerikában és Argentínában is dolgoztak. De más alapvetően meghatározó személyiségek, pl. a Vera testvérek vagy Ernest de Ganay is ekkor tevékenykedtek.

Mindezek mellett azon nemzetközi doktrínákat és jogszabályokat is meg kell említeni, amelyek támogatták a természeti érték kulturális szemszögből való megközelítését. A folyamat 1931-ben a műemlékek védelméről szóló *Athéni Kartával* kezdődött, amelyben először nyert érdemi említést „az egyes műemlékekhez vagy együttesekhez tartozó növényzet és díszítő vegetáció, azok régi hangulatának, jellegének megőrzése érdekében”.³

De ami kezdetben csak egy szellemi elit számára volt fontos, az a két világháború eredményeként általános követelménnyé vált, hiszen egyre nagyobb figyelem fordult az épített örökség pusztulására, és a védelem biztosítása érdekében már formális lépések megtételére is sürgető szükség lett. Olyan civil egyesületek születtek, mint például a National

Trust Angliában, amely a törődést a társadalom minden szintjén megjelenítette.

Az örökségvédelem felelőssége többé nem maradhatott magánügy, a védelem biztosítása már hivatalos kereteket kívánt meg. 1957-ben az ICCROM, később, 1964-ben pedig a Velencei Karta vetette meg az alapjait a műemlékek és a műemléki környezetek nemzetközi független szervezetének (ICOMOS).⁴

Két évvel korábban, 1962-ben (50 évvel ezelőtt) az UNESCO a természeti örökség védelme érdekében kiadta az *Ajánlások a tájak és műemléki területek szépségének és jellegzetességének megőrzésével kapcsolatban* című kiadványt, amely egyértelmű aggodást fejezett ki a tájak és kertek ügyében:

„ - mérlegelve, hogy minden időkből és a világ minden részén megtörtént, hogy az emberek kárt okoztak a közvetlen környezetük részét képező tájban vagy örökségi helyszínekben, s ezzel egész régiók kulturális, esztétikai értékeit, sőt azok fennmaradását veszélyeztető elszegényedése keletkezett, (...)

- mérlegelve, hogy ez a jelenség a természetes vagy ember alkotta tájak és műemléki területek esztétikai értékét befolyásolja és kihat az élővilág kulturális és tudományos jelentőségére is,

- mérlegelve, hogy szépségük és jellegzetességük miatt a tájak és örökségi helyszínek megőrzése, ahogyan azt az ajánlások meghatározzák, különösen fontos az emberiség számára, mert hatalmas fizikai, erkölcsi és szellemi regeneráló hatása van, és még a népek művészeti és kulturális életéhez is hozzájárul, ahogyan ezt számos közismert példa bizonyítja, (...)

A Közgyűlés azt javasolja, hogy a tagországok léptessenek életbe rendelkezéseket (...):

(mely szerint) 5. A védelem nem szorítkozhat kizárólag a természeti tájakra és örökségi helyszínekre; ki kell azt terjeszteni olyan tájakra és örökségi helyszínekre is, amelyek részben vagy egészben emberi beavatkozás eredményei. Így különleges rendelkezések vonatkoznak bizonyos

2 „Művésziesítés” címén Alain Roger elméletére utalok, aki szerint a természet a művész szemén kettős „művésziesítésen” esik át, esztétizálódik, aminek eredményeképp a „táj” „tájképpé” válik. A. Roger, *Court traité du paysage*, Ed Gallimard, 1997. Rosario Assunto kertelméletéhez is nagyon közel áll ez, ő úgy vélte, hogy a kert művészi természet, „művésziesített” természet. R. Assunto, *Ontologia e teleologia del giardino*, Guerini e Associati, 1994.

3 A szövegben szereplő idézetek a Román András (szerk.): *Karták könyve*. Budapest, 2002. című mű alapján kerültek fordításra.

4 A tanulmány végén a kertek megőrzésének és helyreállításának történetével és elveivel kapcsolatos bibliográfia található, továbbá a témával kapcsolatos legfontosabb kartákat és nemzetközi dokumentumokat is felsorolom. Egy folyamatosan frissülő irodalomjegyzék pedig letölthető az UNESCO-ICOMOS dokumentumközpontjából „Restoration and Conservation of Historic Gardens” cím alatt az alábbi helyről: <http://icomosdocumentationcentre.blogspot.com.es/2011/04/updated-bibliography-on-historic.html>

the Renaissance (1914) by Julia Cartwright, *Italian Gardens of the Renaissance* (1926) by Sir Geoffrey Jellicoe, *English Pleasure Gardens* (1902), *Spanish and Portuguese Gardens* (1924), and *Italian Pleasure Gardens* (1928) by Rose Standish Nichols. More or less, at the same time, an elite (mostly British and Americans installed in Italy) with figures such as Charles A. Platt, Cecil Pinset or Bernard Berenson, revives the spirit of the Renaissance gardens and restores some of them. Soon after, in the thirties, the great Pietro Porcinai works on the outstanding Italian garden in Gamberaia and in the U.S., they recreate some gardens according to European samples, including the famous Villa Vizcaya in Miami or Dumbarton Oaks in Washington. (Fig. 2)

In France, interesting initiatives come from the hand of M. Sommier, owner of Vaux le Vicomte, and Dr. Carvallo that transforms Villandry, a poetic historical reinvention of history. But the great promoters of the renewal of the classical French garden were Henri Duchêne (1841-1901) and his son Achille (1866-1947) who worked in Europe, North America and Argentina. Other characters, like the Vera brothers or Ernest de Ganay, were also fundamental.

Meanwhile, we must also consider international doctrinal or legislative texts, that supported the idea of natural considered from a cultural perspective. The process began in 1931 with the *Athens Charter on the Conservation of Monuments* where "plants and plant ornamentation adapted to certain monuments or groups of monuments to preserve the old character", were first considered worthy of interest.

But what was a concern only for an intellectual elite, became a general requirement as a result of the two world wars, when there was an increasing awareness of the destruction of built heritage and an urgent need to establish formal mechanisms to ensure protection. Civil associations, such as the National Trust in England, were born, confirming the concern in all levels of society.

The responsibility to preserve this heritage could not remain a private initiative, imposing the need for formal

mechanisms to ensure their protection. In 1957 the International Centre for the Restoration of Monuments (ICCROM) and later, in 1964 the *Venice Charter* laid the groundwork for the creation of an international non-governmental organization for Monuments and Sites (ICOMOS).³

Two years earlier, in 1962 (50th anniversary) UNESCO, concerned about the natural heritage, adopted the *Recommendation on the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites*, which expressed a clear concern for the landscape and gardens:

"Considering that at all periods men have sometimes subjected the beauty and character of landscapes and sites forming part of their natural environment to damage which has impoverished the cultural, aesthetic and even vital heritage of whole regions in all parts of the world,
Considering that this phenomenon affects the aesthetic value of landscapes and sites, natural or man-made, and the cultural and scientific importance of wild life,
Considering that, on account of their beauty and character, the safeguarding of landscapes and sites, as defined in this recommendation, is necessary to the life of men for whom they represent a powerful physical, moral and spiritual regenerating influence, while at the same time contributing to the artistic and cultural life of peoples, as innumerable and universally known examples bear witness,

The General Conference recommends that Member States should apply the following provisions:

(...) 5. Protection should not be limited to natural landscapes and sites, but should also extend to landscapes and sites whose formation is due wholly or in part to the work of man. Thus, special provisions should be made to ensure the safeguarding of certain urban landscapes and sites which are, in general, the most threatened, especially by building operations and land speculation. Special protection should be accorded to the approaches to monuments." (Fig. 3)

UNESCO was still concerned about the protection of natural and cultural heritage and therefore, with the help

városi látványok és helyszínek védelmére, amelyek általában a legveszélyeztetettebbek, különösen az átgondolatlan építkezések és a telekspekulációk miatt. Ezért különös védelmet kell biztosítani a műemlékeknek.” (6. ábra)

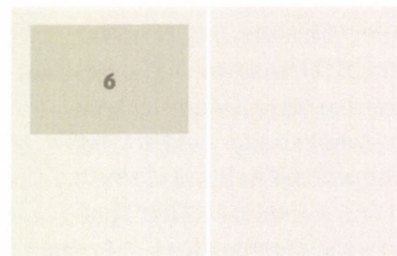
Az UNESCO a továbbiakban is foglalkozott a természeti és kulturális örökség védelmével, ezért – az ICOMOS és az IUCN (International Union for Conservation of Nature - Nemzetközi Természetvédelmi Egyesület) közreműködésével – 1972 novemberében (40 évvel ezelőtt) kiadta az *Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről* című megállapodást. Az egyezmény – a kulturális és a természeti örökséget egyaránt tekintve – az ember természetre mért hatására hívja fel a figyelmet, és hangsúlyozza, hogy a kettő közötti egyensúly megőrzése alapvető szükséglet lenne.

Az egyezmény legfontosabb jellemzője, hogy egyetlen dokumentumba sűríti a kulturális örökséggel és természetvédelemmel, ill. a természeti erőforrások megőrzésével kapcsolatos követelményeket. Kimondja, hogy a természet és a kultúra egymást kiegészítő jelenségek, és a kulturális identitás szoros kapcsolatban áll a természeti környezettel, amelyben kifejlődik. A kulturális örök-

ségnek különböző típusait tárgyalja: a műemlékeket, a műemléki együtteseket és a műemléki környezeteket, amely utóbbiak „emberi alkotások, vagy ember és természet együttes alkotásai”, jóllehet a kertekről és tájakról még ez a dokumentum sem tett külön említést.

Pár évvel később, 1975-ben az Európa Tanács újabb dokumentumot készített, az *Amszterdami Deklarációt*, amelynek összefoglalásában ezt olvashatjuk: „Főleg a történeti városok védelméről, a régi városnegyedek és községek egyes részeinek védelméről van szó manapság, ideértve a történelmi jelentőségű parkokat és kerteket”.

A Történeti Kertek Nemzetközi Bizottsága 1981-ben Firenzében gyűlt össze. A Bizottság, amelynek vezető feladatait jelenleg jómagam látom el, korábban e néven szerepelt. Az ICOMOS-IFLA közös bizottsága ez, amelyet a kiváló René Pechère belga tájépítésznek köszönhetően hoztak létre, és első találkozóját Fontainebleau-ban tartotta 1971-ben (tavaly ugyanazon a helyen ünnepeltük ennek 40. évfordulóját). A Firenzei Kartát az ICOMOS 1982-ben fogadta el, így tehát újabb évfordulóhoz értünk! Immár 30 éve született ez a fontos dokumentum. A találkozó során a Bizottság a történeti kertek *Firenzei Kartáját* a Velen-

6. kép/pict.:
Gardens of the
Château de Villandry.
Restored by Dr.
Carvalho in the early
20th century
A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTOGRAPH BY THE
AUTHOR

of ICOMOS and IUCN (International Union for Conservation of Nature), adopted in November 1972 (so we are celebrating its 40th anniversary this year) the *Convention concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage*. Regarding both cultural and natural heritage, the Convention reminds us of the ways in which people interact with nature, while the fundamental need to preserve the balance between the two. The most significant feature of the convention is precisely to associate in a single document the requirements of cultural heritage, nature conservation and the preservation of natural resources. Nature and culture are complementary and the cultural identity has a close relationship with the natural environment in which it develops. It considered different types of cultural heritage: monuments, groups of buildings and sites, "places that are works of man or the combined works of man and nature" although it still did not mention explicitly gardens or landscapes.

A few years later, in 1975, another document was launched by the Council of Europe, the *Amsterdam Declaration on Architectural Heritage*. In its conclusions we can read: "What matters today is protecting historic towns, urban neighborhoods and cities of ancient tradition, including historic parks and gardens."

In 1981, the International Scientific Committee on Historic Gardens and Sites met in Florence. The Committee, I have currently the honour to chair, was formerly known with this name. It was a joint committee ICOMOS-IFLA (International Federation of Landscape Architects), that had been created thanks to René Pechère, a distinguished Belgian landscape architect, and held its first meeting in Fontainebleau in 1971 (last year we celebrated our 40th anniversary in the same place). The Florence Charter was adopted by ICOMOS in 1982, so again an anniversary! Already 30 years of this important document. During the meeting, the Committee adopted the *Florence Charter on Historic Gardens* as an addendum to the Venice Charter. The *Florence Charter* furnished a new definition of historic gardens that must be

considered as monuments in the sense that they bear witness to the aesthetic, social, cultural and environmental tastes and preoccupations of a past, and thus form an important part of our heritage.

Among the most important items of the Florence Charter, it includes:

"Art.1. A historic garden is an architectural and horticultural composition, from the point of view of history or art, has a public interest. As such, it is considered a monument.

Art. 2. The historic garden is an architectural composition whose material is essentially plant and, therefore, active, perishable and renewable. Its appearance is thus the result of a perpetual balance between the cyclical movement of the seasons, the development and deterioration of nature and of artistic will and artifice that tends to perpetuate their status.

Article 3. As a monument, the historic garden must be preserved in accordance with the spirit of the Venice Charter. However, since it is a living monument, its preservation must be governed by specific rules which are the subject of the present charter.

Article 7. Whether or not it is associated with a building in which case it is an inseparable complement, the historic garden can not be isolated from its own private environment, urban or rural whether artificial or natural.

Art.9. The preservation of historic gardens depends on their identification and listing. They require several kinds of action, namely maintenance, conservation and restoration (...) The authenticity of a historic garden is both a matter of design and proportion of parts as ornamental composition, or choice of vegetable and inorganic materials that constitute it. (Fig. 4)

Article 11. Continuous maintenance of historic gardens is of paramount importance (...)

Article 14. The historic garden must be preserved in appropriate surroundings. Any alteration to the physical environment which will endanger the ecological equilibrium must be prohibited (...)

Article 15. No restoration work and, above all, no reconstruction

1 I thank the Hungarian Academy of Sciences and Corvinus University for their kind invitation, and in particular, my colleague and voting member of the ICOMOS-IFLA International Scientific Committee on Cultural Landscapes, Kristof Fatsar, for offering me the opportunity of celebrating Dr. Ilona Ormos, who was also a former member of the committee and who has played a significant role in the protection and conservation of historic gardens. It is for me an honor and a pleasure to have been invited to this celebration and thus congratulate her on behalf of the Committee. I am also very pleased to be able to congratulate Prof. Mihály Mösényi for the Sir Geoffrey Jellicoe award, the highest IFLA award, that he has well deserved for a lifetime dedicated to landscapes architecture. It is indeed an extraordinary occasion to share with all the Hungarian colleagues. I would also like to compliment the Hungarian Landscape Architecture School that for so many years has developed an outstanding educational programme.

2 I am referring to "artialisisation" as term following the theories of Alain Roger, who speaks of the double "artialisisation" of nature through the artist's eye, ie aestheticized nature by which the "land" becomes "landscape". See, A. Roger, *Court traité du paysage*, Ed Gallimard, 1997. We would be therefore, also very close to the garden idea advocated by Rosario Assunto, who believes that the garden is nature as art, this is nature "artialised", hence all his considerations about nature and artifice. See R. Assunto, *Ontologia e teleologia del giardino*, Guerini e Associati, 1994.

3 As to the history and principles of garden conservation and restoration, there is a bibliography included at the end of this text, together with the reference to the main charters and International documents that can be useful in this sense. An updated bibliography from the UNESCO ICOMOS Documentation Centre, with the title "Restoration and Conservation of Historic Gardens" may be also downloaded from <http://icomosdocumentationcentre.blogspot.com.es/2011/04/updated-bibliography-on-historic.html>

cei Karta függelékeként fogadta el. A Firenzei Karta új meghatározást adott a történelmi kert fogalmának, amely szerint a történelmi kertek az esztétikai, társadalmi, kulturális és környezeti ízlés és egy múltbeli gondolat, elképzelés tanúi, és ezért örökségünk fontos részét képezik. A *Firenzei Karta* többek között az alábbi fontos tételeket tartalmazza:

„1. § A történelmi kert olyan építészeti és növényi alkotás, amely történelmi vagy művészi szempontból közérdekű. Mint ilyen, műemléknek tekintendő.

2. § A történelmi kert olyan építészeti alkotás, amelynek anyaga növényi, tehát élő, s mint ilyen: pusztuló és megújítható. Megjelenése így állandó egyensúlyt hoz létre az évszakok ciklikus váltakozása, a természet fejlődése és hanyatlása, valamint azon művészi és mesterséges törekvések között, hogy állapotát állandósítsák.

3. § A történelmi kertet – mint-hogy műemlék – a Velencei Karta szerint kell védeni. Eleven műemlékként viszont védelme egyedi szabályokat határoz meg, egyediakat, amelyekkel ez a karta foglalkozik.

7. § A történelmi kertet nem lehet elválasztani városi vagy falusi, mesterséges vagy természetes környezetétől – függetlenül attól, hogy van-e vagy nincs

kapcsolatban épülettel. Ha van, úgy annak elválaszthatatlan kiegészítője.

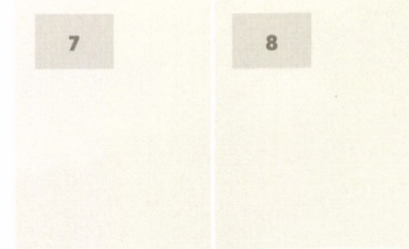
9. § A történelmi kertek védelme megköveteli, hogy azonosításuk és nyilvántartásba vételük megtörténjen. Differenciált beavatkozásokat igényel: karbantartást, konzerválást, restaurálást. (...) A történelmi kert hitelességét elemeinek alaprajza és tömege határozza meg, de a növényi és ásványi díszítő alkotóelemek választéka is. (7. ábra)

11. § A történelmi kertek karbantartása elsődleges s szükségképpen folyamatos feladat. (...)

14. § A történelmi kertet a megfelelő környezetben kell megőrizni. A fizikai környezet bármilyen megváltoztatása, ami az ökológiai egyensúlyt veszélyeztetné, üldözendő. (...)

15. § A történelmi kert bármilyen restaurálását, méginkább rekonstrukcióját elmélyült tanulmányok előzik meg, (...) hogy biztosítható legyen a beavatkozás tudományos jellege.

23. § A felelős hatóságok feladata, hogy a hozzáértő szakemberek véleménye alapján megtegyék a történelmi kertek összeírásához, nyilvántartásához és védelméhez szükséges jogszabályi és adminisztratív intézkedéseket. Védelmüket bele kell venni a kataszteri tervekbe, a területrendezési és fejlesztési

7. kép/pict.:

Restored gardens
of El Generalife.
Granada

A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTOGRAPH BY THE
AUTHOR

8. kép/pict.:

Restored gardens
El Rosedal, Buenos
Aires

A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTOGRAPH BY THE
AUTHOR

work on a historic garden shall be undertaken without thorough research prior to ensure that such work is scientifically executed (...)

Article 23. It is the task of the responsible authorities to adopt, on the advice of qualified experts, the legal and administrative appropriate measures for the identification, listing and protection of historic gardens. Their protection should be integrated into land use plans and documents management and planning. It is also for the authorities to take, with the advice of experts, the economic provisions designed to encourage the maintenance, preservation, restoration and, where necessary, the recovery of historic gardens. "

Clearly, as observed in these articles, the spirit of the Florence Charter was to affirm that the historic garden (gardens of houses, palaces, villas parks, botanical gardens, archaeological sites, parks in historic urban centers etc.) is a complex set designed by man, made in part with living materials that incide on (and modify) an anthropic territory in a natural context. The result is a work of art, and as such a cultural property, an architectural and environmental resource that the community has the right to enjoy. The garden, as a work

of art, is not unlimited, but perishable, unrepeatable, with its own process of development, with its own history and it is a sample of the society and the culture that created it, built it, used it and thus has interacted with it. It has become a fragile palimpsest, formed by successive layers both of tangible and intangible components, that needs to be maintained and conserved.

The restoration must respect the historical process of the garden completely, because this process represents the evolution of its structure forged through time. Therefore, any intervention to favor a certain stage in a particular historical period leads to diminish its value. The restoration therefore has to conserve and this objective should be achieved and guaranteed through a proper and continuous maintenance, that cannot be separated from its context, being it rural or urban, so its conservation is inseparable from a territorial planning.

The garden should be studied analytically in all its components (architecture, plants, water, geology, topography, history, art, environment, etc.) and through all kind of documents, historical, literary or graphical sources, without excluding other possible

tervekbe. Az is a felelős hatóságok feladata, hogy a szakemberek véleménye alapján biztosítsák a történeti kert fenntartásához, konzerválásához, restaurálásához, esetleg rekonstrukciójához szükséges pénzügyi eszközöket.”

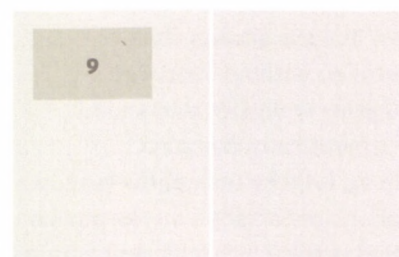
Ahogy a fenti paragrafusokból is látható, a Firenzei Karta célja valójában az, hogy megerősítse: a történeti kert (lakóépületek, paloták, villák kertjei, botanikus kertek, régészeti lelőhelyek, történeti városok központjában lévő parkok stb.) az ember által tervezett, összetett rendszer, amely részben élő anyagokból létesül, ezáltal természeti kontextusban hat az emberi környezetre, és befolyásolja is azt. Ennek eredménye egy művészeti alkotás, és mint ilyen, kulturális tulajdon, építészeti és környezeti erőforrás, amelyben a közösség jogosan részesülhet. A kert, mint műalkotás korlátlan, de mulandó, megismételhetetlen, saját fejlődési folyamattal rendelkezik, saját történettel, és annak a társadalomnak, kultúrának mutatója, amelyik megalkotta, megépítette, használta és így kölcsönhatásban állt vele. Törékeny palimpszeszt, amely tárgyiasult és szellemi elemek egymásra épülő rétegeiből áll, amelyek gondozásra és megóvásra szorulnak.

Ebből következően a restaurálásnak a kert teljes történeti fejlődését tisztel-

nie kell, mivel ez a folyamat jeleníti meg az idők során összekovácsolódott struktúra evolúcióját. Minden olyan beavatkozás, amely előnyben részesít egyetlen, adott történeti időszakhoz köthető állapotot, a kert értékének csökkenéséhez vezet. A restaurálás tehát a megőzésre irányul, és ezt olyan megfelelő és folyamatos karbantartással kell elérni és biztosítani, amely a kert – vidéki vagy városi – környezetétől nem választható külön, a konzerválás ezért teljes mértékben összefügg a területi tervezéssel.

A kert minden összetevőjét (építmény, növényzet, víz, geológia, topográfia, történelem, művészet, környezet stb.) részletesen vizsgálni kell, felhasználva minden dokumentumtípust, történeti, irodalmi vagy grafikai forrást, illetve egyéb képi forrásokat (például a fényképek elemzése), vagy ha szükséges, a közvetlen régészeti feltárás módszerét is, nem kifelejtvé a legújabb technológiák alkalmazását. Egy ilyen elemző, összehasonlító tanulmány szükségszerűen multidiszciplináris kutatócsoportot igényel, az ilyen jellegű műalkotások restaurálásához szükséges különleges módszertan elsajátításához ezért szakértőket kell képezni. (8. ábra)

Az azóta eltelt évek és lezajlott viták ellenére a Firenzei Karta a legtágabb

9. kép/pict.:

Restored gardens
Villa Borghese, Roma
A SZERZŐ FELVÉTELE /
PHOTOGRAPH BY THE
AUTHOR

iconographic sources, such as photographic interpretation, or when necessary, through direct archaeological research, without excluding application of new technologies. This analytical and comparative study necessarily implies a multidisciplinary team. Experts should be trained in the specific methodology necessary for the restoration of such pieces of art. (Fig. 5)

Despite the controversy and of the elapsed years, the Florence Charter, in its broadest sense is still fully valid and has become the basis of all restoration of historic parks and gardens and it outlines strategies for maintenance, conservation and restoration.

Looking backwards from today, it may seem that this Charter is very simple. Of course, currently historic gardens are considered historic and artistic monuments embedded with cultural values. Nowadays this seems a truism, but at the time was a major conquest, as for the first time, something "built" with natural elements, vegetation, was considered as a monument.

But, to be honest, the acceptance that something "natural" could have a cultural value, was largely due to the fact that the garden was defined as an **architectural composition**. As the essence of the garden, it also introduced the intangible values, and several important ideas, such as integrity, authenticity, the notion of dynamism and the need of a continually evolving approach for its conservation and preservation, and the notion of ecological sustainability. So although we might consider it nowadays as partly obsolete, in fact it was a pioneer document in its holistic, social, cultural and ecological approach.

In 1992 (this is, again, another anniversary, 20 years!) as we all know, there was the quantum leap in the development of the *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. New criteria for the inclusion of properties on the World

Heritage List were evaluated, and thus arose the new term "Cultural Landscape", that has currently become part of the heritage terminology.

Three categories were established:

1. **The most easily identifiable is the clearly defined landscape designed and created intentionally by man.** This embraces garden and parkland landscapes constructed for aesthetic reasons which are often (but not always) associated with religious or other monumental buildings and ensembles.

2. **The second category is the organically evolved landscapes**

3. **The third category is the associative cultural landscape**

From then on, historic gardens are considered "cultural landscapes" (and thus the name of our Committee changed and has become the International Scientific Committee on Cultural Landscapes to embrace the three categories). Not everybody agrees with this definition, and there is a discussion still to be carried out, but we must admit that in terms of terminology it is currently accepted.

The term was initially quite confusing, and still is. National Icomos Committees reacted quickly and meetings were held, as the Conference in Budapest and Keszthely in June 1993, when Tamás Fejérdy, recognised that "still has to be defined precisely what we call cultural landscapes". Most of the contributions published after the conference are still highly topical, but they show how the new term, due to its complexity, relegated historic gardens to the background. Very few contributions are dedicated to them. And currently we remain in this situation. Historic gardens seem to pose no problems, neither conceptual, philosophical, or practical while the other two categories embrace such a huge variety of landscapes that discussions regarding their inventory, protection, safeguarding and management will still go on for

értelemben még mindig teljesen aktuális, és minden történeti park és kert helyreállításának alapját képezi, valamint a karbantartás, konzerválás és restaurálás stratégiáját is meghatározza.

Mai szemmel nézve talán úgy tűnhet, hogy ez a Karta nagyon semmitmondó. Természetesen napjainkban a történeti kerteket már kulturális értékekkel felruházott történeti és művészi emlékeknek tekintjük. Manapság ez közhelynek tűnik, de abban az időben nagy győzelemnek számított, hogy valamit, ami természeti elemekből épült, akkor először műemléknek tekintettek.

Hozzá kell tenni azonban, hogy annak az elfogadása, hogy valami „természeti” jelenségnek kulturális értéke is lehet elsősorban abból a tényből adódott, hogy a kertet építészeti kompozícióként határozták meg. Ez pedig bevezette a kert lényegeként a szellemi értékeket és számos olyan fontos jellemzőt, mint az integritás, a hitelesség, a dinamizmus fogalma, a konzerválás és megőrzés terén folyamatosan fejlődő megközelí-

tés szükségessége, valamint az ökológiai fenntarthatóság eszméje. Noha ma már részben elavultnak tartjuk ezt a dokumentumot, egészét tekintve, társadalmi, kulturális és ökológiai szempontból valójában mégis úttörő jelentőségű volt.

Bizonyára mindannyian tudjuk, hogy 1992-ben hatalmas ugrás történt a Világörökségi Egyezmény Végrehajtási Irányelvei fejlődésében is (újabb évforduló, ezúttal 20 éves). A Világörökségi Listára történő felvételhez új kritériumokat hoztak létre, és ezzel egy új kifejezés, a „kultúrtáj” fogalma is létrejött, amely ma már az örökségvédelmi terminológia részét képezi.

Három kategóriát állapítottak meg:

1. A legkönnyebben meghatározható az ember által tudatosan megtervezett és kialakított táj, beleértve az esztétikai célból létesített kerteket és parkokat, amelyek gyakran (de nem minden esetben) vallási vagy más műemléki épülethez vagy épületegyütteshez tartoznak
2. A második kategória a természetes fejlődési folyamatot tükröző tájak csoportja

years. So, from this perspective, we can perhaps consider that historic gardens are somewhat undervalued. (Fig. 6)

There is no doubt that after 25 years of the Florence Charter issue - which states in article 9: "The preservation of historic gardens depends on their identification and listing..." - progress has been achieved in the identification of historical gardens and inventories have been carried out principally in Europe and the USA. The English Heritage Register of Parks and Gardens of Special Historic Interest, for example, includes more than 1,600 designed parks and many other thousands are included in several inventories. In France near 350 were considered and registered as "jardins remarquables" and in the last years, many French regions have carried out a regional inventory of their historic parks and gardens. The Austrian catalogue includes more than 1,500 historical gardens. In the USA, The HALS Program (Historic American Landscapes Survey) also includes several

thousand landscapes. This catalogue began in a nationwide size in 2000, although several initiatives are as old as 1930. Also Canada has a strong work in this sense. The landscape heritage and historic gardens inventory has begun in Uruguay. Venezuela is undertaking an interesting initiative, and Mexico has finished its inventory of cultural landscapes including historic gardens. Recently, the Japanese historical gardens begun to be inventoried and in Australia an excellent work has been carried out. So while in some regions like Europe and North America, we can find registers, inventories, brochures and precise handbooks for historical gardens and cultural landscapes, in other regions not even the basic task has been started. In 2006, the ISCCL launched a worldwide basic inventory/register card for cultural landscapes sufficiently flexible that can be adjusted to meet the particular requirements of different countries and circumstances that operate within them.

As for the legislative measures, there

10

10. kép/pict.:

Restored gardens of Chapultepec Palace, Mexico D.F.
A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTOGRAPH BY THE AUTHOR

11

11. kép/pict.:

The Golden Pavilion, Kyoto
A SZERZŐ FELVÉTELE / PHOTOGRAPH BY THE AUTHOR

3. A harmadik kategória a társult értékeket hordozó (asszociatív) kultúrtáj.

Ettől kezdve a történeti kerteket kultúrtájnak tekintik (és így Bizottságunk neve is megváltozott, a három kategóriát összefogva Kultúrtájak Nemzetközi Bizottsága lett). Ezzel a meghatározással nem mindenki ért egyet, és vannak még lezáratlan viták, de el kell ismernünk, hogy terminológiai szempontból jelenleg mégis ez az elfogadott álláspont.

A megnevezés kezdettől fogva – és még ma is – meglehetősen zavaros. Az ICOMOS Nemzeti Bizottságai gyorsan reagáltak, és több találkozót is tartottak, többek között 1993 júniusában Budapesten és Keszthelyen, ahol Fejérdy Tamás megjegyezte, „a kultúrtáj fogalmának meghatározása még további pontosításra szorul”. A konferencia után publikált legtöbb közlemény még mindig nagyon időszerű, és jól mutatja, hogy az új kifejezés – komplexitása folytán – háttérbe szorította a történeti kerteket. Utóbbiakról nagyon kevés közlemény szól már. És jelenleg a helyzet így is marad. A történeti kertek, úgy látszik, semmilyen problémát nem vetnek fel, sem fogalmi, filozófiai, sem gyakorlati kérdést, míg a másik két kategória a tájak a problémák olyan hatalmas változatosságát ölelik fel, hogy az inventarizálásukról, védelmükről, értékvédelmükről és kezelésükről szóló tárgyalások még évekig eltartanak majd. Ebből a szempontból nézve talán úgy is gondolhatjuk, hogy a történeti kerteket némiképp alulértékelik. (9. ábra)

Nincs kétség afelől, hogy 25 évvel a Firenzei Karta kiadása után – amelynek 9. §-ában ez áll: „A történeti kertek védelme megköveteli, hogy azonosítsuk és nyilvántartásba vételük megtörténjenek.” – a történeti kertek azonosításában fejlődés történt, s főként Európában és az Egyesült Államokban leltárak is készültek. Az English Heritage különleges történeti értékkel rendelkező parkokról és kertekről készített jegyzéke

például több mint 1600 tervezett parkot tartalmaz, s több ezer másik létezik még számos egyéb jegyzékben. Franciaországban közel 350 „figyelemre méltó kert” került jegyzékbe, és az elmúlt években számos francia régió felállította saját regionális listáját is az ott található történeti parkokról és kertekről. Az osztrák katalógus több mint 1500 történeti kertet tartalmaz. Az Egyesült Államokban futó HALS Program (Historic American Landscape Survey – amerikai történeti tájak felmérése) szintén több ezer tájat tartalmaz. Ez utóbbi katalógust 2000-ben kezdték nemzeti szinten kidolgozni, jöhetnek számos kezdeményezés még az 1930-as évekből származik. Kanada szintén nagy munkát fejt ki ezzel kapcsolatban. A táji örökség és a történeti kertek inventarizációja Uruguay-ban is megkezdődött. Venezuela érdekes kezdeményezésbe vágott bele, Mexikó pedig már elkészült a történeti kerteket is magában foglaló kultúrtájak felméréssel. Az utóbbi időben kezdték meg a japán történeti kertek jegyzékbe vételét, Ausztráliában pedig már elkészült egy kitűnő munka.

Egyszóval amíg az olyan vidékeken, mint Európa és Észak-Amerika, jegyzékeket, inventáriumokat, ismertetőket és részletes kézikönyveket találunk a történeti kertekről és kultúrtájokról, addig máshol akár még az alapvető feladatokhoz sem kezdtek hozzá. 2006-ban az ISCCCL kiadott egy, a világ bármely táján alkalmazható, kultúrtájakra vonatkozó alapszintű regisztrációs kártyát, amely rugalmasan használható, s a különböző országok és az ottani körülmények sajátos követelményei szerint változtatható.

A jogszabályi intézkedésekkel kapcsolatban számos érdekes kezdeményezés született, ilyen például az olaszországi adórendszer, amely adómentességet ad a történeti kerttel kapcsolatos munkák esetén. Franciaországban pedig a listán szereplő parkok tulajdonosai fenntartási munkákért 50% adókedvezményt igényelhetnek. Hollandiában a

kormány 100% vagyonadó-mentességet ad, ha a tulajdonos vállalja, hogy birtokát 25 évig jó állapotban megőrzi.

A történeti kertek helyreállításával kapcsolatban pedig az 1960-as, '70-es évekig tekinthetünk vissza, ekkor kezdődtek rendszeres munkák e téren. Legjelentősebb közülük talán Het-Loos kertje, amelyet 1972-74 között restauráltak. Egy másik látványos helyreállítási munka 1983-85 között történt a brühli Augustusburg partereinek helyreállításával. Több más ország is megkezdte a helyreállítási munkálatokat: Dánia, Svédország, Norvégia, Ausztria, Lengyelország, Olaszország, Oroszország, Portugália, Franciaország és természetesen Anglia, amely nemrégiben a Hampton Courtban lévő közismert Privy Garden helyreállításával érte el csúcspontját. Saját hazámban, Spanyolországban az utóbbi évek alatt jelentős kerthelyreállítások történtek, többek között a Generalife és az Alhambra néhány udvarát restauráltak. Észak-Amerikában, az Egyesült Államokban a Nemzeti Park Szolgálat végzett olyan munkálatokat, amelyek elérik a történeti kertek helyreállításának és kezelésének elvárt színvonalát. További kiemelkedő helyreállítási munkák – köz- vagy magánkezdeményezésből valósultak meg – pl. Middleton Place kertjei és az Alcatraz-kertek.

Kanadában a Kerthelyreállítási Program keretében többek között Fulford Place történeti kertjének restaurálását végezték el. Mexikóban több érdekes helyreállítást végzett az INHA (Nemzeti Antropológiai Intézet), többek között a Chapultepec-palota kertjeit restaurálták (10. ábra). Japánban Kyoto világszerte ismert kertjeinek nagy részén készültek helyreállítási munkák és kezelési tervek. Kínában a legjelentősebb kertek közül néhány helyreállítása jelenleg is folyik, amely leginkább abból adódik, hogy az olyan területek, mint a Nyugati-tó vagy a Szucsou-kertek felkerültek a Világörökségi Listára, s ennek eredményeképp nőtt az örökségvédelem iránti

are also many interesting initiatives, as the Italian tax system that give exemptions for work to historic gardens. In France, owners of listed parks can claim tax allowances of up to 50% for works of maintenance. In the Netherlands, the government grants 100% exemption from wealth tax where owners agreed to preserve their estate for 25 years.

And as for restoration of historic gardens, we can go back to the sixties and seventies, when a systematic work in this field was begun. Perhaps the most significant and important of all was that of Het-Loo, which began to take shape in the years 72-74. Other spectacular restorations, was the parterre gardens of Augustus Burg Palace in Bruhl in 1983-85. Many other countries had also begun their restorations: Denmark, Sweden, Norway, Austria, Poland, Italy, Russia, Portugal, France and of course England, culminating recently with the restoration of the well known Privy Garden at Hampton Court. In Spain, my own country, during the past recent years important garden restorations have been carried out, including some of the Generalife and Alhambra patios. In North America, works have been carried out in the United States by the National Park Service, that sets the standards for the restoration and management of historic gardens. Outstanding examples of restoration works, implemented either by public or private initiative, are Middleton Place Gardens and... the Alcatraz gardens!

In Canada, the Garden Conservancy Program has allowed for the restoration of historic gardens such as Fulford Place. In Mexico, several very interesting restorations have been carried out by the INHA National Institute of Anthropology, such as the gardens of the Chapultepec palace. (Fig. 7) In Japan, restoration works and maintenance plans have been set in most of the world known gardens of Kyoto. In China, some of the most important gardens are

being managed and restored, mostly due to an increasing awareness derived from the inscription of World Heritage sites, such as West Lake or Suzhou gardens, and in many arab countries a new interest in historic gardens has led to its restoration and establishing of a management plan, such as in the Agdal in Marrakesh and last year the nomination of Persian garden, a serial comprising nine historic gardens, was inscribed in World Heritage List. Since 2004 and thanks to the Aga Khan foundation, there has been a renewal of the gardens of Humayun's tomb in Delhi. And so we could carry on and on giving outstanding examples of the latest restorations and management plans of historic gardens throughout the world.

Unfortunately there is no time to examine in detail all these projects and initiatives, and there is not a "magical recipe" to be applied to all of them, as each historic garden is a unique universe of its own. But, in short we can find some general issues that relate to the protection and management of historic gardens:

- The need for inventory and register
 - The understanding of authenticity plays a fundamental in the plans for restoration and preservation (Nara document). The authenticity of the historic garden lies in the readability of its essence, the preservation of the "spirit of the place" (*genius loci*)
 - a thorough understanding of the property shared by all stakeholders.
 - a cycle of planning, implementation, monitoring, evaluation and feedback;
 - the involvement of partners and stakeholders;
 - the appropriate allocation of the necessary resources;
 - capacity building and training;
 - an accountable and transparent description of the operation of a sustainable management system.
 - Raising public awareness
- The key element in garden or

landscape restoration is **authenticity**, to maintain and conserve it is the objective of the restoration or conservation process. Authenticity is not a subjective appreciation but one that supports a scientific, historical, religious, anthropological and geological... authority. It is the indispensable base for the proper maintenance that will ensure the conservation that will give sense its values, its uniqueness and its identity. (Fig. 8)

Historic Gardens are a unique form of heritage that need a holistic and multidisciplinary approach, where all stakeholders should be involved and conservation should be long-term basis management plans, being dynamism and the capacity for adapting and evolving, one of the key points.

But as for restoration and management of historic gardens, the key point continues to be how to preserve the spirit of the place. As Dézallier d'Argenville said in *La Théorie et la Pratique du Jardinage* at the beginning of 18th century: "You have to go as far as possible in the spirit of the one who made the garden plan" and consider time as a key element in the garden. ©

tudatosság. Az arab országokban a történeti kertek iránti új érdeklődés helyreállításokhoz és kezelési tervek készítéséhez vezetett, mint például a marrakechi Agdal-kertek esetében, az elmúlt évben pedig a „perzsa kert” elnevezéssel, egy kilenc történeti kertből álló együttes is felkerült a Világörökségi Listára. 2004 óta az Aga Khan Alapítványnak köszönhetően Humájun császár síremlékének kertjei is megújultak Delhiben. És még folytathatnánk tovább a sort, világszerte kiemelkedő példákat mutatva be a legutóbbi helyreállításokból és örökségvédelmi kezelési tervekből.

Sajnos jelen keretek között nincs lehetőségünk arra, hogy mindezen projekteket és kezdeményezéseket részletesen megvizsgáljuk, és nincs olyan „mágikus recept” sem, amit mindegyiknél alkalmazni lehetne, mivel minden egyes történeti kert egy egyedülálló világot képez. Röviden mégis megemlíthetünk néhány általános témát, amely a történeti kertek védelmével és kezelésével kapcsolatos:

- az inventarizáció és jegyzékek szükségessége
- a hitelesség megértése alapvető fontosságú a helyreállítási és megőrzési tervekben (Narai dokumentum); a történeti kert hitelessége lényegének kiolvashatóságában, a hely szellemének (*genius loci*) megőrzésében rejlik
- az ingatlan alapos ismerete az érintett felek körében
- a tervezés, kivitelezés, monitoring, kiértékelés és visszacsatolás körforgása
- partnerek és érintettek bevonása
- a szükséges pénzforrás megfelelő elosztása
- teljesítményfokozás és továbbképzés
- a fenntartható kezelési rendszer működésének felelősségteljes és átlátható leírása
- a társadalmi tudatosság növelése.

A kert- vagy tájhelyreállítás kulcseleme a **hitelesség**, a fenntartás és megőrzés pedig a restaurálási vagy konzerválási folyamat célja. A hitelesség nem

szubjektív értékelés kérdése, hanem tudományos, történeti, vallási, antropológiai és geológiai... szakértelmen alapul. A megfelelő kezelés elengedhetetlen alapja, amely a kert vagy táj értékeinek, egyediségének és identitásának értelmet adó helyreállítását biztosítja. (11. ábra)

A történeti kertek örökségünk egyedülálló képviselői, amelyek minden érintett fél bevonásával átfogó, multidiszciplináris megközelítést kívánnak. A megóvás alapja továbbá egy hosszú távú kezelési terv, amelyben a dinamizmus és az alkalmazkodásra és fejlődésre való képesség kulcsfontosságúak.

Mindazonáltal a történeti kertek helyreállításával és kezelésével kapcsolatban mindig a hely szellemének megőrzése marad a kulcspontra. Ahogy Dézallier d'Argenville írta *La Théorie et la Pratique du Jardinage* című munkájában a 18. század elején: „Olyan mélyre kell hatolnod a kerttervező gondolatvilágába, amilyen mélyre csak tudsz”, és az időt kulcsfontosságú elemnek kell tekinteni a kertben. ©

IRODALOMJEGYZÉK/ BIBLIOGRAPHY

Az ICOMOS-IFLA Kultúrtájak Nemzetközi Bizottsága a történeti kertek elméleti, történeti és módszertani hátterét összefoglaló irodalomjegyzéket készít a legalapvetőbb munkákból. A bibliográfia hamarosan elérhető lesz az interneten, addig pedig az alábbiakban a témát érintő szakirodalom néhány fontosabb művét összegzem./ The International Scientific Committee on Cultural Landscapes ICOMOS-IFLA is preparing a basic working bibliography including theory, history and methodology of historic gardens that will be soon possible to consult in internet. Meanwhile, some of the basic bibliography regarding this subject.

ALFÖLDY, Gábor, "Történeti kertjeink védelmének aktuális kérdései" [Topical Question of the Conservation of Historic Gardens in Hungary], *Műemlékvédelem* XLVII. (2003): 153-169.

ANON FELIU, Carmen (Ed.), *Culture and Nature, International legislative texts referring to the safeguard of natural and cultural heritage* (2003): Olschki, Firenze.

BÖHME, Christa, PREISLER-HOLL, Luise, TAUBERT, Annette, *Historisches Grün als Aufgabe de Denkmal-und Naturschutzes [Historic Green as duty for the preservation of monuments and nature conservation]* (1996): Deutsches Institut für Urbanistik, Berlin.

BORIANI, Maurizio, SCAZZOSI, Lionella (Ed.), *Il giardino e il tempo. Conservazione e manutenzione delle architetture vegetali* (1992): Guerini e Assoziati, Milano.

BIRNBAUM, Charles A., *Preservation Brief 36: Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscapes*(1994).; Washington, DC: USDI, NPS, Cultural Resources, Preservation Assistance Division.

CANESTRINI, F, JACONO, M.R. (Ed.), *Il governo dei giardini e dei parchi storici. Restauro, manutenzione, gestione* (2001): EDI, Napoli-Roma.

CANESTRINI, Francesco, FURIA, Francesca, IACONO, Maria Rosaria (Eds.), *Il governo dei giardini e dei parchi storici. restauro, manutenzione, gestione* (2001): Edizioni Scientifiche Italiane, Napoli-Roma.

CATALANO, M., *Giardini storici-teorie e tecniche di conservazione e restauro* (1985): Officina, Roma.

CAZZATO, Vincenzo, *Tutela dei giardini storici*, (1989): Ministero per i Beni Culturali e Ambientali, Roma.

CONAN, Michel, TITO ROJO José, ZANGHERI Luigi (Eds.), *Histories of garden conservation* (2005): Olschki, Firenze.

DE JONG, Erik, SCHMIDT, Erika, SIGEL, Brigitt (Eds.), *Der Garten — ein Ort des Wandels. Perspektiven für die Denkmalpflege [The garden — a place of change. Perspectives for the preservation of monuments]* (2006): VDF-Verlag, Zürich.

DIXON HUNT, John (ed.), *Garden History. Issues, Approaches, Methods*, (1992): Dumbarton Oaks, Washington.

ENGLISH HERITAGE (Ed.): *Power of Place — The future of the historic environment* (=az angliai történeti örökség nemzeti politikájának áttekintése) (2000): [az English Heritage online publikációja] London. (See: <http://www.english-heritage.org.uk/publications/power-of-place/>)

EUROPEAN COMMISSION (Ed.), *Historic Gardens. Safeguarding a European Heritage* (1996); French edition: *Les jardins historiques. La sauvegarde d'un patrimoine européen* (1997): Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

FATSAR, Kristóf, "Történeti kertekben végzett terepkutatások

összetett eljárásai/A Comprehensive Approach to the Restoration of Historic Gardens", *4D Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat* No.13 (2009): 36-55.

GIUSTI, Maria Adriana, *Restauro dei giardini: teoria e storia* (2004): Alinea Editrice, Firenze.

HAJÓS, Géza: "Historic gardens and cultural landscapes. Connections and differences from a theoretical viewpoint. Some critical remarks to the Charter of Florence (1981)". In: Pelisetti, L. S. / Scazzosi, Lionella (eds.): *Giardini, Contesto, Paesaggio*, (L. S. Olschki) 2005, 165 - 176.

HENNEBO, Dieter (Ed.), *Gartendenkmalpflege. Grundlagen der Erhaltung historischer Gärten und Grünanlagen [Preservation of garden monuments. Basic principles of the maintenance of historic gardens and green spaces]* (1985): Ulmer, Stuttgart.

ICOMOS (Ed.), PETZET, Michael (Red.), *International Principles of Preservation* (2009): Bessler Verlag, Berlin.

KERR, J., *The Conservation Plan, a guide to the preparation of conservation plans for places of European cultural significance* (2000): National Trust of Australia, NSW, fifth (ANZUK) edition.

KOWARIK, Ingo, SCHMIDT, Erika, SIGEL, Brigitt (Eds.), *Naturschutz und Denkmalpflege. Wege zu einem Dialog im Garten [Nature conservation and preservation of monuments. Roads toward a dialogue]* (1998): VDF-Verlag, Zürich.

KRAFT, Nikolaus, *Der historische Garten als Kulturdenkmal. Rechtsfragen des Kulturgüterschutzes in ausgewählten Rechtsordnungen Europas [The historic garden as cultural monument. Judicial questions of the preservation of cultural goods in selected European legal systems]* (2002): Manz Verlag, Wien.

JONG, Erik de (Ed.), *Restoration of Baroque Gardens. The UNESCO Conference on Neercanne, 1995* (1997): Garden Art. Tuinkunst. Dutch Yearbook of the History of Garden and Landscape Architecture, Bd.2 (1996), Amsterdam.

MARQUIS-KYLE, Peter, WALKER, Meredith, *The Illustrated Burra Charter — good practice for heritage places* (2004): Australia ICOMOS Inc.

POZZANA, Mariachiara, *Materia e cultura dei giardini storici. Conservazione, restauro, manutenzione* (1989): Alinea Editrice, Firenze.

Néhány fontosabb karta és nemzetközi dokumentum tanulmányozása szintén hasznos lehet./ It will be also useful to consult some of the main charters and international documents

ICOMOS, *International Charters for Conservation and Restoration*, [compilation] (without year) See <http://www.international.icomos.org/charters/charters.pdf>

ICOMOS, *International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter) II and International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments*, Venice, 1964. Adopted by ICOMOS in 1965. See http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf

ICOMOS, *Historic Gardens (The Florence Charter)*, 1981. Adopted by ICOMOS in December 1982. See http://www.international.icomos.org/charters/gardens_e.pdf

ICOMOS, *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (The Washington Charter)* Adopted by ICOMOS General Assembly in Washington, DC, October 1987. See http://www.international.icomos.org/charters/towns_e.pdf

ICOMOS, *International Cultural Tourism Charter - Managing Tourism at Places of Heritage Significance*, 8th Draft, for Adoption by ICOMOS at the 12th General Assembly, Mexico, October 1999, See <http://www.icomos.org/tourism/charter.html>

ICOMOS: *Charter on Cultural Routes* (2008); See http://www.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf

ICOMOS: *Ename Charter or Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites* (2008). See http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf

Joint ICOMOS – TICCIH *Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes* (2011). See: http://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf

ICOMOS: *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas* (2011) See: http://www.international.icomos.org/Paris2011/GA2011_CIVVIH_text_EN_FR_final_20120110.pdf

ICOMOS, Australia, *The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of places of cultural significance* (1999), See: http://www.icomos.org/burra_charter.html and http://www.heritagecouncil.ie/fileadmin/user_upload/IWTN_2012/BURRA_CHARTER_1999.pdf

NATIONAL PARK SERVICE (ed.), *Federal Historic Preservation Laws* (2002): National Center for Cultural Resources, National Park Service, U.S. Department of the Interior, Washington DC.

UNESCO: *Recommendation concerning the Safeguarding of the Beauty and Character of Landscapes and Sites*, 1962. See http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13067&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

UNESCO WORLD HERITAGE CENTER: *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, (2011), UNESCO. See <http://whc.unesco.org/archive/opguide11-en.doc>

UNESCO, [Cultural Heritage Conventions], See: <http://www.unesco.org/new/en/culture/>